

Αναζητώντας τη γνωσιολογία της εργοθεραπείας από τον πραγματισμό μέχρι σήμερα

Μαρουλάκης Γεώργιος, Εργοθεραπευτής, τελειόφοιτος Τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Οι πολιτικές και οικονομικές αλλαγές στις αρχές του 20ου αιώνα απαιτούν ένα σύγχρονο και λειτουργικό άνθρωπο. Η επιστήμη επισφραγίζει τις απαιτήσεις της κοινωνίας αναζητώντας την αλήθεια σε ότι είναι λειτουργικό και αποδοτικό θεμελιώνοντας ταυτόχρονα με τον πραγματισμό και την εργοθεραπεία. Το ηθικό κενό του πραγματισμού όμως δε μπορεί να συντηρήσει φιλοσοφικά μια εφαρμοσμένη επιστήμη τόσο πολυπληυρη και πολυσυλλεκτική.

Ακολουθούν σημαντικές αλλαγές στον ανθρώπινο πολιτισμό. Ο 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος, η τεχνολογική επανάσταση και τα άλματα στην Ιατρική αλλιάζουν για πάντα την αντίληψη μας για τον άνθρωπο. Η εργοθεραπεία αναπτύσσεται και αλληλάζει μαζί με τον υπόλοιπο κόσμο. Αναζητά την αλήθεια για το έργο και τον άνθρωπο. Προσπαθεί να βρει απαντήσεις και να συμπληρώσει τις γνώσεις της χρησιμοποιώντας ευρήματα καθιερωμένων επιστημονικών κλάδων. Φιλοσοφικά ρεύματα και κινήματα αφήνουν το στίγμα τους στη θεραπευτική πρακτική και στην επαγγελματική ηθική.

Ξεκινάνε ερευνητικά προγράμματα και κλινικές έρευνες από τους ίδιους τους εργοθεραπευτές. Μετά από σχεδόν ένα αιώνα πρακτικής, η εργοθεραπεία προσπαθεί να καθιερώσει τη δική της γνωσιολογία μέσα από την επιστήμη του έργου.

Η γνωσιολογία ή θεωρία της γνώσης αποτελεί ένα κομμάτι της φιλοσοφίας της επιστήμης και μερικά από τα βασικά ερωτήματα τα οποία προσπαθεί να απαντήσει αφορούν τις πηγές της γνώσης (εμπειρία / νόηση), τις μεθόδους για την απόκτηση έγκυρης γνώσης και το κατά πόσο είναι δυνατή η απόκτηση βέβαιης γνώσης. Ένα άλλο πεδίο έρευνας της φιλοσοφίας της επιστήμης που πραγματεύεται παρόμοια θέματα, αλλά εστιάζει στην επιστημονική γνώση (παρατήρηση, πείραμα, διαμόρφωση θεωριών) ως μεταθεωρία, είναι η επιστημολογία ή θεωρία της επιστημονικής γνώσης, η οποία προσπαθεί να απαντήσει σε ερωτήματα που αφορούν στις επιστημονικές μεθόδους και στην αλήθεια των επιστημονικών θεωριών.

Για να περιγράψουμε τη φιλοσοφική εξέλιξη του επαγγέλματος δε θα αναφερθούμε στην επιστημολογία της εργοθεραπείας κάνοντας ανάλυση και κριτική των θεωριών και των επιστημονικών υποθέσεων του κλάδου, αλλά στη γνωσιολογία της εργοθεραπείας εστιάζοντας στην ανθρώπινη δραστηριότητα περιλαμβάνοντας τόσο επιστημονικά όσο και μη επιστημονικά πεδία όπως αυτά προκύπτουν μέσα από τη θεραπευτική διαδικασία.

Η βιβλιογραφία που αναφέρεται στο ξεκίνημα της εργοθεραπείας διχάζεται κάνοντας δύσκολη τη σαφή περιοδολόγηση. Μερικοί θεωρούν ότι με την εφαρμογή της Ηθικής Θεραπείας (Moral Treatment and Occupation) από τους Phillipe Pinel και William Tuke το 1973 ξεκινά και η εργοθεραπεία στον τομέα της ψυχιατρικής. Ωστόσο, επειδή ο όρος "εργοθεραπεία" και η εργοθεραπεία σαν επάγγελμα εφαρμόζεται συστηματικά μετά από το 1917 θα ξεκινήσουμε την περιοδολόγηση από εκείνη τη χρονιά χρησιμοποιώντας ως ορόσημο τη δημιουργία της Εθνικής Οργάνωσης για την προώθηση της Εργοθεραπείας από τους Meyer, Tracy, Johnson, Kinder, Slagle, Newton και Barton.

Το κίνημα της Ηθικής Θεραπείας, έχοντας ήδη βάλει τα θεμέλια για τη χρήση δραστηριοτήτων στα άσυλα της εποχής σε Αμερική και Αγγλία, ατονεί. Στις αρχές του 20ου αιώνα στην Αμερική ξεκινάει μια καινούργια φιλοσοφική παράδοση? ο πραγματισμός.

Η βασική ιδέα που διαχωρίζει τη φιλοσοφία του πραγματισμού είναι η ενότητα της δράσης και της εμπειρίας με τη γνώση και τις αξίες. Η αλήθεια και ο τρόπος διάθεσης της στον άνθρωπο προέρχεται μέσα από τη δράση και την αλληλεπίδραση με τον κόσμο που τον περιβάλλει. Έτσι ο άνθρωπος γνωρίζει τον εαυτό του και την πραγματικότητα, έτσι δημιουργεί την κοσμοθεωρία και τις συνήθειές του. Επειδή ακριβώς η εμπειρία προάγει τη γνώση ο άνθρωπος βρίσκεται σε μια συνεχή αναζήτηση για το λειτουργικό και το απο-

δοτικό. Οι πράξεις του, επίσης σύμφωνα με τη θεωρία του πραγματισμού, έχουν τελειολογικό περιεχόμενο και τείνουν προς την επίτευξη ενός σκοπού – ενός μελλοντικού στόχου.

Παρατηρούμε σύμφωνα με τα παραπάνω θεωρητικές αναλογίες με βασικές αρχές της φιλοσοφίας της εργοθεραπείας. Πιο συγκεκριμένα αναγνωρίζουμε τη σημασία της δραστηριότητας, το στοχοκατευθυνόμενο χαρακτήρα της, στοιχεία των μοντέλων που χρησιμοποιούνται ευρέως (άνθρωπος, δραστηριότητα & περιβάλλον) και την έμφαση στη λειτουργικότητα και την προσαρμογή μέσα από τη χρήση δραστηριοτήτων.

Θεμελιωτές του κλασσικού πραγματισμού είναι οι Charles Sanders Pierce, John Dewey και William James. Από αυτούς ξεχωρίζουν ο James και ο Dewey που οι θεωρίες του τελευταίου διαμόρφωσαν τις εκπαιδευτικές πρακτικές της Αμερικής κατά τον 20ο αιώνα. Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι ο Ελβετός ψυχίατρος Adolf Meyer ήταν φίλος και με τους δύο.

Ακολουθεί ο 2ος παγκόσμιος πόλεμος και δυο επιδημίες (πολιομυελίτιδας και φυματίωσης) το 1947. Σταδιακά το πεδίο παρέμβασης της εργοθεραπείας επεκτείνεται και πλέον περιλαμβάνει κακώσεις νωτιαίου μυελού, ακρωτηριασμούς, κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις και εγκεφαλική παράλυση. Παράλληλα μεγάλες ανακαλύψεις στους τομείς της βιολογίας και της ιατρικής οδηγούν σε μια αναπτυσσόμενη μηχανοκρατική αντίληψη στο χώρο της αποκατάστασης και στο βιοϊατρικό μοντέλο. Την περίοδο 1940 - 1960 το κίνημα της αποκατάστασης (rehabilitation movement) βρίσκεται στην ακμή του. Αξίζει να αναφέρουμε ότι στο χώρο της ψυχικής υγείας εμφανίζονται μετά το 1950 και τα πρώτα ψυχοφάρμακα.

Στο προσκήνιο των φιλοσοφικών κινήσεων της εποχής βρίσκεται η αναλυτική φιλοσοφία. Ο ρεαλισμός των Moore και Russell, ο λογικός ατομισμός του Wittgenstein, ο λογικός θετικισμός του κύκλου της Βιέννης και ο εκλεκτισμός αποτελούν μερικά από τα κινήματα που συνιστούν την εξέλιξη της αναλυτικής φιλοσοφίας. Το αποτέλεσμα των παραπάνω για την εργοθεραπεία σημαίνει ότι όλα τα δεδομένα καταγράφονται γιατί αποτελούν εν δυνάμει επιστημονική γνώση. Σημαίνει επίσης, ποσοτικοποίηση και στατιστική ανάλυση, καθώς και αναγωγή του έργου σε επιμέρους τομείς λειτουργικής ενασχόλησης και στο διαχωρισμό των λειτουργικών δεξιοτήτων.

Από το 1960 και μετά η εργοθεραπεία θα επηρεαστεί σημαντικά από μια μη-αναλυτική θεωρία που θα εισάγει με δυναμικό

τρόπο την έννοια του παραδείγματος (paradigm). Ο Kuhn το 1962 στη θεωρία του για τις επιστημονικές επαναστάσεις περιγράφει την εξέλιξη της επιστημονικής έρευνας μέσα από περιόδους κρίσεων που προκαλούν την εμφάνιση καινούργιων θεωρητικών συστημάτων. Το παράδειγμα ορίζει το πεδίο εφαρμογής ενός επιστημονικού αντικειμένου. Η εργοθεραπεία ως καινούργιος κλάδος της επιστημονικής κοινότητας προσπαθεί να προσδιορίσει το δικό της παράδειγμα. Την ίδια περίοδο παρατηρείται παραγωγή θεωριών, μοντέλων και παρεμβάσεων από εργοθεραπευτές. Ενδεικτικά:

- Αισθητηριακή ολοκλήρωση (Ayres)
- Βιοψυχοκοινωνικό μοντέλο (Mosey)
- Γενική θεωρία συστημάτων (Reilly)
- Σκόπιμη δραστηριότητα (Fidler)
- Μοντέλο ανθρώπινου ενασχόλησης (Kielhofner)

Η έντονη θεωρητική, ερευνητική και μεθοδολογική ενασχόληση με το έργο και τον άνθρωπο οδήγησε στην επιστημοποίηση της επιστήμης έργου (occupational science) το 1989. Η επιστήμη έργου είναι μια κοινωνική επιστήμη που ασχολείται με το έργο θεωρητικά και μεταθεωρητικά. Ασχολείται με τη μορφή, τη λειτουργία, το νόημα, την ιστορία και όλες τις μεταβλητές που προκύπτουν όταν προσπαθείς να μελετήσεις το έργο σε συνδυασμό με τον άνθρωπο.

Η νέα επιστήμη συνδυάζει θεωρίες και μεθοδολογίες θετικισμού και ολισμού, αναλυτικές και μη-αναλυτικές. Η γνωσιολογία που προκύπτει μπορεί να συνδυάζει ηθικά αποφορτισμένες θεωρίες που περιγράφουν την λειτουργικότητα σε σχέση με την αναπηρία με κοινωνικές θεωρίες που περιγράφουν το πολιτικό κόστος της περιγραφής της αναπηρίας με ορολογία βασισμένη στη λειτουργικότητα και τη δυσλειτουργικότητα. Η γνωσιολογία που προκύπτει μπορεί να συνδυάζει μεθοδολογίες που διαιρούν το περιβάλλον σε επιμέρους μεταβλητές ποσοτικά μετρήσιμες (μη ρεαλιστικό περιβάλλον) με άλλες που αντιμετωπίζουν τον άνθρωπο ως ένα μη αναγώγιμο στοιχείο.

Η συνεχιζόμενη επιστημονική έρευνα στον κλάδο της εργοθεραπείας και της επιστήμης έργου ελπίζω να μας οδηγήσει σε καινούργιες επιστημονικές επαναστάσεις.

Το κείμενο αυτό στην αρχική του μορφή αποτέλεσε προφορική ανακοίνωση του συγγραφέα στο 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εργοθεραπείας, Αθήνα, 2-3 Φεβρουαρίου 2008.